

KULTURVÄRDEN

LÄCKERT PÅ LÄCKÖ
Bjuder på grönt från sina land

TRÄDGÅRDAR SOM LOCKAR
Besökare i grönt kulturarv

TESSIN LURADE ÖGAT
Smått blev storslaget

K

DRÖMMEN OM PARADISET
Eden förebild i trädgården

GINZBURGS ÅTERSKAPELSE
Nytt trofékrön på Skoklosters slott

ETT LJUS I NATTEN
SFV:s fyrplatser är kulturminnen

*Kulturarvet
frödas*

IDDET GRÖNA

SOMMARTIDER ÄR UTFLYKTSTIDER

Tiden mellan hägg och syren går fort och grönskan formligen exploderar. I det här numret av Kulturvärden bjuder vi på våra experters kunskap om trädgårds-historia och visar en del av de trädgårdar och parker som SFV förvaltar. Det känns både roligt och frustrerande. Roligt för att det finns så många fantastiska platser att besöka, frustrerande för att tidningen bara kan visa upp några få. Då blir jag så tacksam för att internet finns och att vi har www.sfv.se. Visste du förresten att 83 procent av alla över 16 år i Sverige har tillgång till internet i hemmet? Det visar en undersökning gjord 2009 av World Internet Institute.

På vår webb finns en sida som heter »Gröna utflykter«. Där presenteras alla våra trädgårdar och parker och där finns även tips på utflykter till kobbar och skär, slott och mycket mer. Vilka blir du sugen på att besöka?

Jag vill också passa på att tacka alla er läsare som har hört av er med synpunkter på tidningens nya form. Det blev både ris och ros men märkligt nog ungefär samma argument för och emot. Det handlar bland annat om gammalt mot nytt, snygga eller fula typsnitt, läsbarheten, graden av seriositet och bildval. I det här numret har vi tagit hänsyn till en del av era synpunkter. Tack för att ni är så engagerade.

Trevlig sommar och trevlig läsning!

MIA FERNLUND
chefredaktör

NINA BROBERG

Jordbävningssäkert!

Berit Nilsson, fastighetschef för utrikesenheten. Ni arbetar sedan några år tillbaka med jordbävningstärkningar. Hur många orter rör det sig om?

– 2003 gjorde SFV en utredning kring de då 95 svenska ambassaderna. Den kom fram till att 25 av dessa kunde klassificeras som ambassader på orter med hög risk för jordbävning och att vi i första hand behövde förstärka nio av dem.

Men måste SFV jordbävningstärka fastigheter i andra länder?

– I många länder finns inga lagkrav på att åtgärda befintliga fastigheter, men ofta ingår det vid nybyggnationer. SFV tycker ändå att vi ska ta vårt ansvar och åtgärda de fastigheter vi förvaltar i länder med stor risk för jordbävning, i första hand för att rädda liv. På riskorterna finns stor erfarenhet av vad man ska göra vid en jordbävning. Därför tar vi hjälp av lokal expertis.

Hur går man till väga rent praktiskt?

– Om man bygger nytt arbetar man mest med att anpassa grunden för eventuella jordbävningar. Går man in i befintliga byggnader kan man som vi gjorde i Istanbul förstärka väggarna med hjälp av kolfiber och bjälklagen med stålbalkar.

Vad tycker hyresgästerna om dessa stora ingrepp i fastigheterna?

– Det är alltid jobbigt för dem som arbetar eller bor i de berörda byggnaderna. Antingen får de ett alternativt boende under den tid arbetena utförs eller så ska de arbeta i närheten av dessa byggarbeten. Men vi upplever ändå att förståelsen för att vi gör detta just för att höja personsäkerheten är stor.

ELISABET LORENZ-WERNER, INFORMATÖR SFV UTRIKES

KULTURVÄRDEN NUMMER 2, 2010

Kulturvärden utges av Statens fastighetsverk med fyra nummer om året.

Ansvarig utgivare

Ann-Charlotte Spegel-Berg

Chefredaktör

Mia Fernlund

E-post

kulturvarden@sfv.se

Redaktionell produktion

Rejäl Kommunikation AB

Redaktör

Tomas Eriksson

Art Director

Pompe Hedengren

Korrektur Lena Walldow

Texter Mia Fernlund,

Lars Hjertberg, Annika Kvint,

Elisabet Lorenz-Werner,

Lena Löfgren Uppsäll,

Christina Olsson, Lennart

Ploom, Tina Råman, Lena

Severin, Monica Strandell,

Jeanna Ullén

Foto Drasco Markovic,

Nina Broberg, Melker

Dahlstrand, Åke E:son

Lindman, Thomas Fahlander,

Anders Glassel, Jerry Harpur,

Erik Holmstedt, Simon Irvine,

Janne Jönsson, Bert Lean-

dersson, Mikael Lundgren,

Jan Naumburg,

Monica Strandell,

Ylva Sundgren, Unesco,

Anna Webjörn.

Illustratörer Sven

Malmberg, Jakob Wegelius

Repro Jeanette Andersson

Tryckeri Trydells, Laholm

Prenumeration

Se sista sidan eller

www.kulturvarden.se

Postadress Box 2263,

103 16 Stockholm

Gatuadress Järntorget 84

Telefon 08-696 70 00

www.sfv.se

issn 1104-845x

Omslaget Ambasad-

trädgården i Mexiko.

Foto Drasko Markovic

6

**LÄCKÖS
KÖKSTRÄDGÅRD**
*Ekologisk omsorg
i årets odlingar.*

16

**ETT GRÖNT
KULTURARV**
*Trädgårdarna
som lockar många
besökare.*

24

**ÅTERSÅPAT
TROFEKRÖN**
*Felix Ginzburg
rekonstruerar skönhet
på Skokloster.*

32

EDEN ÄR VÅR FÖREBILD
*Paradisets korsform är fortfarande
ett ideal i trädgårdarna.*

NYHETER 4
KULTURARVET
TILLGÄNGLIGT
FÖR ALLA

UTSIKT 14
LITET BLIR
STORT PÅ
TESSINSKA

FORM 22
LYSANDE
SKÖNHETER
LÄNGS KUSTEN

RITNINGEN 30
UPPGÅNG OCH
FALL FÖR ETT
PALATS

GD KRÖNIKA 39
KULTURARVET
VIKTIGT FÖR
TURISMEN

Hagaparken får nya gångvägar

I samråd med Kungliga Hovstaterna renoverar Statens fastighetsverk (SFV) Haga slott och gångvägar i Hagaparken. Den nya gångvägen utmed Brunnsvikens strand breddas och förses med nytt grus, för att öka allmänhetens framkomlighet när vägen framför slottet stängs av. Den ska utformas på samma sätt som 1700-talets vägar i parken, med mjuka kurvor och utblickar över vattnet. För att komplettera den audioguide som låter besökarna upptäcka parkens kända och mindre kända delar placeras dessutom ett 40-tal informations skyltar ut, inspirerade av Fredrik Magnus Pipers 1700-talskarta över parken.

– Skyltarna och audioguiden gör det intressantare att besöka parken och förmedlar berättelser om vårt gemensamma kulturarv, säger Anders Ahlberg, fastighetschef på Statens fastighetsverk.

JACOB WEEGELIUS

Hagaparken får under försommaren nya gångvägar och informations skyltar.

ERSTA-BATTERIET BLIR TURISTMÅL

Statens fastighetsverk (SFV) övertar i höst ERSTA-batteriet på Landsort. Så snart SFV har funnit en hyresgäst öppnas anläggningen för allmänheten.

Batteriet visar det kalla krigets teknologiska och ekonomiska kraftsamling. Liknande anläggningar är ännu i militär drift i andra länder, vilket gör att SFV tror att batteriet har potential att utvecklas till ett framtida besöksmål.

NYGAMLA FÄRGER I BÄCKASKOG

När matsalen på Bäckaskogs slott renoveras använder SFV en ny färgsättning som framhäver det tidstypiska för 1800-talet.

– Slottet har ett stort värde för kulturarvet. Det är därför extra roligt att kunna återskapa matsalen i det skick den kan ha varit i under 1800-talet, säger Mathias Stenström, förvaltare på Statens fastighetsverk.

SFV

PORTTORN SKA VISA BYGGNADSHISTORIA

I samband med omläggningen taket på porttornet vid Hovdala slott, genomförs en byggnadsarkeologisk undersökning av porttornets takstolar.

– Vi har fått indikationer på att det finns takstolar både från 1600- och 1800-talet i porttornet, säger Mathias Stenström, förvaltare på SFV.

Undersökningen ska dels säkerställa att byggnadshistorisk kunskap inte går förlorad i samband takarbetet, dels söka ytterligare kunskap när det gäller hantverk och timmerteknik från 1600-talet och framåt. Porttornets utseende förändrades runt sekelskiftet 1800 då de murade gavlarna revs.

SFV

KONFERERA I STALLET

Det gamla slottsstallet vid kungliga Rosersbergs slott har renoverats till moderna ändamålsenliga konferenslokaler. Byggnaden har tillgänglighetsanpassats och fått ny färgsättning hämtad från fragment från den ursprungliga anläggningen. Delar av byggnadens kulturhistoriska och arkitektoniska värden har också återskapats. Nu inleds en andra etapp av renoveringen.

KULTURARV FÖR ALLA!

Genom kreativitet har projektet »Värdig entré« skapat lösningar som ökar tillgängligheten till det svenska kulturarvet.

Den transparenta hissen på bilden samt en ramp vid Liljevalchs konsthall på Djurgården i Stockholm är ett av flera resultat av en fruktbar samverkan mellan Stockholms stad och Statens fastighetsverk (SFV) samt EIDD Sverige (Design för alla). Förutom vid Liljevalchs har projektet utgått från konkreta behov vid Stockholms stadshus, Södra Bankohuset i Gamla Stan och Boställshusen på Skeppsholmen som numera är hotell.

– Värdig entré har utgått från brukarens perspektiv. Vi visar att det går att kombinera tillgänglighet för alla med god formgivning och att vi kan ta fram lösningar i paritet med fastigheternas arkitektoniska värden, säger Per-Anders Johansson, projektledare för Värdig Entré på SFV.

Redan från start har flera olika intressen och yrkesgrupper – designers, arkitekter, antikvarier, hyresgäster, brukare, förvaltare och produkttillverkare – samverkat i fyra olika pilotprojekt. SFV arbetar även med andra projekt, bland annat vid Kalmar slott, för att möjliggöra en värdig entré, säger Per-Anders Johansson.

TEXT MONICA STRANDELL, FRILANSJOURNALIST

FOTO NINA BROBERG

Lösningen för en hiss vid Liljevalchs konsthall är anpassad för offentligt bruk. Det är en lösning som skulle kunna användas vid många offentliga institutioner.

På besök i

TRÄDG

Vackra trädgårdar blir ett allt vanligare utflyktsmål för turister. Statens fasighetsverk förvaltar några av Sverige vackraste och mest intressanta trädgårdar.

TEXT ANNIKA KVINT & LENA LÖFGREN UPPSÅLL

*Vadstena klosterträdgård
Heliga Birgittas enheter*

I Vadstena klosterträdgård blommar lavendel, prästkragar, medicinska örter och förgätmigej, som på Birgittas tid.

Trädgården övergavs efter reformationen, men väcktes till liv på 1980-talet. Här finns nu åter de tre enheter som Heliga Birgitta en gång skrev in i sin klosterplan: fruktträdgården, krydd- och örtagården, samt gräsgården, likt en svensk sommaräng.

FOTO NINA BROBERG

ÅR DEN

Storbritannien är trädgårdsturismens Mekka. Här finns världens största trädgårdsförening och trädgårdar som drar över 1,3 miljoner besökare årligen. Royal Horticultural Society arrangerar varje år den världsberömda Chelsea Flower Show. Guldmedaljsvinnaren 2007 var Linnéträdgården i Uppsala.

Linnéträdgården var Sveriges första botaniska trädgård. Den drivs av Uppsala universitet och förvaltas av Statens fastighetsverk (SFV). Att det var 300 år sedan Carl von Linné föddes år 2007 bidrog säkert till vinsten, men faktum är att brittiska resebyråer börjat arrangera trädgårdsresor till Sverige.

Bo Söderström är informationschef på Visit Sweden. Han berättar att trädgårdsturism numera finns med på tio-i-topplistan över vad européer vill göra på sin semester. Det är dessutom en aktivitet som stadigt klättrar uppåt på listan. Det kan man se i de marknads- och målgruppsanalyser som Visit Sweden gör i de 13 länder de samarbetar med.

Lars Krantz, trädgårdsmästare, författare och legend i trädgårdsvärlden som bland annat förnyat Rosendals Trädgård på Djurgården i Stockholm och skapat Wij Trädgårdar i Ockelbo, hävdar att trädgårdsturism kan vara en motor i en regional utveckling.

– **MEN ATT »BARA« SKAPA** en vacker trädgård räcker inte i dag. Man måste skapa upplevelser och en »vettig sinnlighet« som hänger ihop med att vi måste lära oss leva på ett bra sätt utan att belasta vår miljö., säger han.

En viktig uppgift för Statens fastighetsverk är att jobba aktivt för att alla värdefulla och vackra parker och trädgårdar man förvaltar ska bli mer tillgängliga för allmänheten.

– Vi kan bli ännu bättre på att skylta parker och trädgårdar

och på att berätta deras respektive historier., både på plats, i foldrar och på nätet, säger Annica Snäll, som jobbar på Statens fastighetsverks kommunikationsavdelning.

Det handlar även om att i samarbete med fastigheternas hyresgäster ordna aktiviteter riktade till allmänheten.

– Vi fick ett stort gensvar när vi arrangerade evenemanget »Hemliga rum«. Bland annat öppnade vi Tessinska palatsets trädgård. Det var många som uppskattade att få besöka Walter Bauers rekonstruktion av Nicodemus Tessins fina lilla barockträdgård.

Den brittiska stiftelsen National Trust har lanserat begreppet »Working Holiday«, som innebär att man får semesterarbeta i någon av deras många parker och trädgårdar. Att ibland kunna engagera en intresserad allmänhet i trädgårdsarbete diskuteras även i Statens fastighetsverk.

– **TÄNK ATT FÅ DELTA I ARBETET** med Hovdals eller Husebys köksträdgårdar på semestern. Det finns visserligen en annan tradition av volontärarbete i Storbritannien än i Sverige, men jag tror att många i dag vill visa sitt engagemang genom att göra en direkt insats snarare än att vara delaktiga i någon form av föreningsbyråkrati, säger Annica Snäll.

Självt nämner hon Läckö Slott som en av sina favoriter. Slottet byter utställning varje år och är känt för sina tematrädgårdar, med ständigt nya blandningar av grönsaker och vilda blommor. Det har odlats tistlar och örter, luktärter och brytböror, vallmo och kronärtskocka. Och trädgården är inte bara en avskild oas utan samtidigt en levande resurs för slottet, med grönsaker, kryddor och ätbara blommor.

– Här tror jag det är lätt att som besökare känna sig delaktigt. Och det är en viktig ingrediens i vårt arbete med att göra det nationella kulturarvet tillgängligt för alla, säger Annica Snäll.

ANNICA KVINT *frilansjournalist*

Tycho Brahes slott, Ven Renässansträdgård

Vid Tycho Brahes slott på Ven finns i dag en rekonstruerad renässansträdgård. Sedan 1991 har 1500-talets trädgård successivt arbetats fram. Här odlas växter som fanns på Ven, eller i Danmark, under Tycho Brahes tid. Men även relikväxter, (ursprungliga) som gyllenlack, madonnalilja och luktviol, finns kvar. I trädgården finns i dag också Ivar Johnssons staty av Tycho Brahe.

Länsresidenset, Umeå Återskapad romantik

Den nuvarande parken vid länsresidenset anlades i slutet av 1800-talet. Parken lånade sina stildrag från den intilliggande Döbelns park, som anlades 1865 som en romantisk park. Under Gustav Roséns tid på 1930-talet förenklades systemet av gångar och trädbeståndet förnyrades med arter som var ovanliga för regionen. I dag pågår arbete med att renovera delar av den romantiska parken och Gustav Roséns park.

Linnéträdgården, Uppsala Visar Linnés växter

Trädgården anlades som Sveriges första botaniska trädgård år 1655 av Olof Rudbeck den äldre. Sin storhetstid hade den under Carl von Linnés tid vid mitten av 1700-talet. I slutet av 1700-talet flyttades den botaniska trädgården till Uppsala Botaniska Linnéträdgården användes bland annat som park. Trädgården rekonstrueras på 1920-talet efter Carl Hårlemans ritningar och kan nu åter beskådas med Linnés växter.

KÖKSTRÄDGÅRDEN PÅ HOVDALA

Bjuder på nya växter

Hovdala slott utanför Hässleholm har anor från medeltiden. Då det renoverades under 1990-talets slut anlades en ny köksträdgård. Den utgör i dag halva slottsparken och avdelas av ett dike. På motstående sida finns en torr-lagd svandamm, orangeri och en fruktträdgård. Köksträdgården anlades enligt 1700-talets trädgårdsideal, för att efterlikna hur slottsparken såg ut på den tiden. Av 17 strikt utformade kvarter består två av klassiska kryddväxter,

som timjan, oregano och myntor. I de andra kvarteren samsas perenner med både grönsaker och sommarblommor.

I sommar kommer köksträdgårdens växthus att restaureras, till ett mer tidstypiskt växthus. Årets odlingstema är grönträda. Det innebär att man i höst gräver om jorden så att de växter som odlats i år tillförs jorden och bidrar till ny näring. Exempel på nya växter som odlas i år är bovete, honungsört och oljelin.

HAGAPARKEN MED HAGA PARKMUSEUM Park för kungligheter

1771–1792 skapades Sveriges mest kända engelska park efter Gustav III:s visioner och utländska förebilder. Gårdarna Haga och Brahelund köptes in och omdanades till ett »idealt« natur- och kulturlandskap vid Brunnsviken. Parken anlades med hjälp av arkitekter, lantmätare, konstnärer, trädgårdsmästare och militärer och här påbörjades kungens nya, storslagna lustslott. När Gustav III blev skjuten 1792 avstannade många av arbetena. Men 1809 stod Haga slott färdigt som bostad åt kungligheter.

På slingrande gångar över mjukt formade gräsytor (pelouser), förbi buskage, bersäer, träd och trädgrupper, genom skogspartier, längs kanaler och öar, via byggnader, paviljonger och ruiner får besökarna i Haga fortfarande ständigt nya upplevelser och vyer. I mellersta koppartältet i Haga Parkmuseum finns utställningar om parkens och byggnadernas historia och originalmodellen för Gustav III:s lustslott.

För fler trädgårdar
och andra platser
att besöka, gå in på:
www.sfv.se

GRIPSHOLMS SLOTTSSOMRÅDE & HJORTHAGE

Kungliga dovhjortar på bete

På en ö i Mälaren ligger Vasaslottet Gripsholm. Här anlades en ortagård med fint bemålat lusthus på 1500-talet. Den omgärdades först av spjälstaket, som senare ersattes av en tegelmur. På slutet av 1700-talet revs muren och en lindallé planterades utmed strandpromenaden som finns kvar än i dag. Delar av slottsholmens romantiska park, från 1800- och 1900-talen, restaurerades för fem år sedan, med slingrande gångar, planteringar och sittplatser. 1996 restaurerades även slottssområdets växthus, likt ursprunget. Här odlas i dag krukväxter till slottet och blommor till parkernas planteringar.

I slottssområdets hjorthage betar ca 100 ättlingar till de kungliga dovhjortarna från Kungliga Djurgården i Stockholm. Området har sedan 1600-talet varit betesmark till Gripsholms Kungsgård och på 1860-talet anlades här även en promenadpark. I dag är Hjorthagen både statligt byggnadsminne och naturreservat. Här finns unika värden i områdets skogs- och hagmarker med gamla ekar, lindar, tallar och granar samt öppna ängsmarker. Sällsynt flora och fauna, med läderbagge och fladdermöss, trivs här liksom även ovanliga lavar och svampar.

Huseby Skapad efter vindsfynd

På Huseby anlade brukets ägare, familjen Stephens, en vacker nyttoträdgård vid slutet av 1800-talet. Denna förföll så småningom, men återskapades i början av 2000-talet. Detta krävde visst detektivarbete bland gamla fotografier och fakturor för frököp på herrgårdsvinden. I dag inrymmer nyttoträdgården både fruktträd, grönsaker och bärbuskar. Flera av plantorna härstammar från familjen Stephens växter, som till exempel Huseby-pelargon.

Landskrona citadell Äldsta koloniområdet

Inom Citadellområdet i Landskrona ligger Sveriges äldsta koloniområde. Redan 1864 byggde man små kolonistugor inom fästningens vallar. Fästningen användes vid denna tid som fängelse och fångarna arbetade med odlingarna inom fästningsområdet. Vid 1900-talets början var stora delar av Citadellet uppodlat och i dag finns här 122 lotter. På 1960-talet fanns planer på att ta bort kolonierna och återställa fästningsområdet, men tack vare folkets protester fick de vara kvar.

Ambassaden i Mexiko Diplomatiska träd

Även utomlands förvaltar Statens fastighetsverk vackra trädgårdar. På bilden blomstrar trädgården utanför ambassadanläggningen i Mexiko City. Trädgårdsarkitekten Walter Bauer ritade många av de svenska ambassadernas trädgårdar på 1960-, 70- och 80-talen. I dag försöker SFV gå tillbaka till hans sätt att arbeta och tänka, bland annat på den svenska ambassaden i New Delhi.

Tessins illusion

Mitt emot Stockholms slott vid Slottsbacken i Gamla stan, ligger Tessinska palatset – ett barockpalats som Nicodemus Tessin d y (1654–1728) ritade åt sig själv efter romersk förebild men med fransk interiör. Det stod färdigt 1697 då Tessin var 43 år och snart skulle få uppdraget att bygga Stockholms slott. Från bottenvåningens pelarsal kan besökaren skymta det lilla palatsets makalösa trädgård, som trots sin litenhet ger ett storslaget intryck. Storleken är en illusion som Tessin lyckats få fram genom att leka med perspektiven. Gårdsrummet är uppbyggt som en teater, där fransk trädgårdskonst samverkar med italiensk arkitektur. Tessin hade studerat i Paris för tidens främste

trädgårdsarkitekt, André Le Nôtre, skapare av barockträdgården i Versailles. Trädgården förenklades med tiden, men rekonstruerades i mitten av 1960-talet under ledning av Walter Bauer. Rekonstruktionen utgick i detalj från Tessins ursprungliga plan och där det var möjligt användes samma växter som på 1600-talet. I dag är palatset ett statligt byggnadsminne och förvaltas av Statens fastighetsverk. Det används av Stockholms läns landshövding som bostad och för representation. Ett par gånger om året visas Tessinska palatset för allmänheten.

TEXT MIA FERNLUND BILD ÅKE E:SON LINDMAN

De bäddar för

SOMMAREN

.. PÅ

LÄCKÖ

Henrik Bengtsson och Jesper Lindblad kör ut kompost i Läckö slotts trädgård, ett arbete som har sina rötter i Magnus De la Gardies trädgårds-experiment på 1600-talet.

Igelkotten har krupit fram ur sin lövhög, sädesärlorna kilar ut och in i slottsmurens gömslen – och i den sött doftande komposthögen formligen krälar det av välmående lövmaskar. Det är nu det avgörs hur sommarens trädgård ska se ut.

TEXT LARS HJERTBERG FOTO MELKER DAHLSTRAND

Simon Irvine gör sin tjugonde sommar som trädgårdsmästare på Läckö.

Det är månadsskifte mellan april och maj. Trädgårdsmästaren Simon Irvine är koncentrerad. Han vet att det väntar massor av arbete innan grindarna öppnas för besökare i början av juni. Det ska sås och planteras, klippas och beskäras, gödslas och vattnas, bindas och rensas och...

–Men titta vad fint, hela korgen är full av nyckelpigor!

Solande nyckelpigor på ett knippe torra salviakvistar och plötsligt är leendet där igen. Trädgårdsmästaren trivs. Det är det här allt handlar om.

Precis 20 år har gått sedan Simon Irvine bytte den engelska myllan mot Sverige och kom till Läckö första gången. Nu har han hunnit fylla 58 år och känner ett starkt släktskap med de trädgårdsmästare som greve Magnus Gabriel De la Gardie hämtade till Läckö under 1600-talets andra hälft.

Bevarade inköpslistor skrivna med sirlig handstil stärker banden till företrädarna.

–Jag har mycket gemensamt med dem. Fast på den tiden anställde man förstås ofta trädgårdsmästare från Frankrike och Tyskland,

säger Simon Irvine med egna rötter i gränslandet mellan Liverpool och Manchester.

Även om han läst de gamla inventarielistaerna och har en god idé om hur odlingarna tog sig ut för 350 år sedan, har hans mål aldrig varit att kopiera en 1600-talsträdgård. Det är kunskapen och glädjen han vill förmedla. Det är så han vill förvalta sitt arv till trädgårdsinresserade besökare.

–Den här trädgården är *nu*, den har egentligen väldigt lite med 1600-talet att göra. Platsen är visserligen densamma, men för mig är det vårt arbete och hantverk som knyter an till det historiska, säger han.

Gamla anteckningar om målade staket, med knoppar som såg ut som kronärtskockor, är visserligen roligt att känna till men manar inte till upprepningar. Då är det en mycket större tillfredsställelse för Simon och hans kollegor att de just den här torsdagen sår kardoner – en grönsak som många av oss aldrig hört talas om men som var en självklarhet i 1600-talsträdgården.

Årets tema: den ekologiska köksträdgården, kan med samma filosofi ses som en blinkning till De la Gardies experimenterande övningar på 1600-talet. Då var den stora utmaningen att odla exotiska växter och citrusfrukter utomhus.

*Även nyckelpigorna ska trivas
i trädgården på Läckö. Därför tillåter
trädgårdsmästarna att det finns en del ogräs
kvar. "Städar" man trädgården för noga
finns risk för att nyckelpigorna försvinner.*

Omskolning av koriander som nu hamnar i en egen kruka. Det är viktigt att man lyfter i bladet, lyfter man i stälken kan växten skadas.

»Det blir ju som en liten show när trädgårdsmästaren passerar genom serveringen»

– Till och med Linné trodde att man kunde härda växter mot kyla, men det kan man ju inte, säger Simon Irvine och nickar bort mot fikonträdet:

– Det överlever genom att vi bygger in trädet i en låda som packas med halm. Likadant med vinrankorna. Jag har för mig att det i inventeringen från 1681 berättas om elva vinstockar.

Magnus De la Gardies önskan att tämja naturens krafter gjorde Läckös trädgård till en plats för tidig spjutspetsforskning. Den röda träden är lätt att följa in i det nya årtusendet – fast nu är det den ekologiska omsorgen, och respekten för naturen, som visar vägen.

– Egentligen har vi alltid jobbat ekologiskt, men att låta sig granskas är viktigt för att få andras förtroende. Det tar två år att bli KRAV-märkt, så i slutet av nästa år kan vi kanske hoppas på ett godkännande.

En broschyr om kompostens många fördelar ingår i satsningen. I sommar hoppas han och hans kollegor Henrik Bengtsson och Jesper Lindblad få många tillfällen att berätta om kompostens fördelar.

– Vi lägger högarna på sensommaren. De ger ett fantastiskt material och det går väldigt fort när man väl kommit igång. Den här högen

gjordes sent förra året men är redan användbar, säger Simon Irvine och gräver med handen bland jord och maskar.

För trädgårdsmästarna är mötet med publiken nästan alltid lustfyllt. Simon Irvine medger gärna att han till och med låter en del stort ogräs finnas kvar med baktanken att det ska öppna för en pratstund:

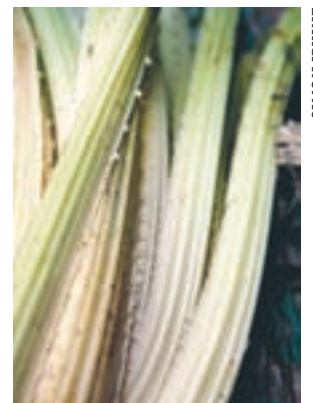
– Den där borta till exempel, som alla tror är en björnlöka – den fungerar ofta bra som ingång för ett samtal. Förresten ska man vara försiktig med att städa trädgården allt för mycket. Det ska inte vara för perfekt – då har man snart inga nyckelpigor.

Till och med ogräset är noga genomtänkt. Och tro inte för en sekund att det är av lättja den här trädgården saknar skyltar med arternas namn. Nej, det är bara ytterligare ett sätt att locka fram en fråga.

– Jag tycker så väldigt mycket om publiken, säger Simon Irvine lite ömsint, men avslöjar att han emellanåt tar steget in i anonymiteten genom att lämna den platta porkpie-hatten hemma.

– Alla vet vem mannen med hatten är, men utan den känner många inte igen mig.

Annars skvallrar de franska arbetskläderna om vem som har ett professionellt uppdrag i trädgården. Många besökare kommer tillbaka år efter år – för att hämta inspiration och berätta om egna odlingar i täppan där hemma.

SIMON IRVINE

Kardon är en växt som är nära släkt med kronärtskockan och smakar som en blandning av sparris och kronärtskocka. Stefan Söderholm använder de smakrika stjälkarna som en sidorätt till kött eller fisk. – Jag putsar och slantar stjälkarna, sätter dem i en form, håller på grädden så att de nästan helt täcks och tillsätter salt innan formen åker in i ugnen i 30–40 minuter på 180 grader. När stjälkarna sugit upp grädden och blivit mjuka är det klart att servera.

Förvaltarens vision för trädgården

»Simon Irvine och köksträdgården är en fantastisk tillgång för hela Läckö slott som besöksmål. Är man historieintresserad vill man förstås se slottet, men många kommer till Läckö bara för att besöka köksträdgården.

Pergolan är nu återställd och alunboken planterad, så några större förändringar väntar inte just nu. Men det skulle vara spännande att undersöka om det går att ställa i ordning trädgården i kungsgården också.«

GUNILLA BERNSPÅNG, KARLSBORG
Förvaltare Läckö sedan jan 2009

PARASOLL

» Till och med Linné trodde att man kunde hårda växter mot kyla

Hitta hit
Bil: Åk till Lidköping. Ta av mot av mot Läckö slott. Följ skyltarna, efter 25 km är du framme.

Kollektivt:
Åk tåg eller buss till Lidköping. Ta sedan buss 133 mot Läckö. På sommaren går bussen med 90-120 minuter mellanrum.

Vid sidan av alla inspirerande möten i trädgården finns det en sak trädgårdsmästare Irvine ser fram emot med särskilt stor längtan: Att äta det eget odlade.

Sedan förra året har krögartion Ulf Wagner, Katrin Ljungblom och Stefan Söderholm tagit över driften av slottets restaurang Fataburen och café Stallet strax söder om trädgården.

– När vi serverar gästerna och berättar om kardonens bakgrund eller var salladen växt – då lyfter det måltiden till en mycket större upplevelse, säger Stefan Söderholm, som redan i fjol tillagade stora delar av köksträdgårdens skörd.

Isbergssalladens urmoder, Rennes des Glaces, kom i stora smakrika mängder. Cikoriasallad och frissésallater likaså. Där fanns en hel rad bönsorter, rödbetor, kronärtskocka, rödlök, rödkål, spetskål, vitkål.

– Och spännande kryddörter. Kyndel hade vi till exempel mycket av i fjol. Och valnötter med riktigt god smak.

– Det blir ju som en liten show när trädgårdsmästaren passerar genom serveringen bärande på en korg full av nyskördade grönsaker, säger Stefan som gärna skulle se att ännu större volymer letade sig från trädgården in till restaurangköket.

Ibland har krögarna och Simon Irvine lekt med tankar om att utveckla även den gamla kungsgårdens trädgård. Men än så länge har det stannat vid surr runt kaffebordet, och köket måste tills vidare komplettera med råvaror från andra odlare i närområdet.

Trädgårdsmästare Irvine är inte den sentimentala typen som lider av att se sin trädgård somna in om hösten, men han skulle väldigt gärna vilja få möjlighet att förlänga säsongen och välkomna trädgårdsbesökare redan när slottet öppnar i början av maj.

– Med ett nytt växthus i direkt anslutning till trädgården skulle vi kanske kunna ha lite försäljning också, säger han inför sitt tredje decennium i köksträdgården.

En annan vision är att få se arbetet längs de gamla trädgårdsmurarna fullföljas. Det rödtjärade plank, som på senare år rests framför partier av den vita muren, har inte bara höjt trädgårdens estetiska värden – även grödorna har mått bra av det mildare ljuset.

– Utan Fastighetsverket hade det inte varit något plank – och ingen trädgård heller förresten säger Simon som så smått börjar längta till den dag när alunbokens grenar slingrar sig runt den långsträckt pergolan i ett tätt lövverk.

– Det kommer nog att ta 7–8 år, säger han och drar med handen över den skäggiga kinden.

Då börjar du närma dig 65 år?

– Ja, då är det kanske dags att lägga ner. Fast det beror på när man frågar mig. På hösten vill jag hålla på i tid och evighet, men när det är som jobbigast kan det te sig rätt lockande att bara få sitta under ett träd och läppja på ett glas vin. *

Allt fler besöker Läckö slott

I slutet på 1200-talet lät biskopen i Skara bygga en borg på den strategiskt belägna platsen, men det skulle dröja ytterligare några hundra år innan slottet blomstrade under ätten De la Gardie.

1652 ärvde Magnus Gabriel De la Gardie grevskapet efter sin far Jakob och under de följande åren utvecklades Läckö till det storslagna barockslott vi möter i dag.

Sedan 1964 har Läckö slott varit ett populärt turistmål. Vid sidan av köksträdgården lockar Läckö med musik, teater, marknader och god mat. 2009 slogs nytt rekord med 350 000 gäster.

Statens fastighetsverks hyresgäst, Stiftelsen Läckö slott, står för programverksamheten på slottet och i trädgården. Stiftelsens styrelse består av tio ledamöter som representerar Västra Götalandsregionen, Lidköpings kommun, Sparbanken Lidköping, Göteborgs Universitet, Riksantikvarieämbetet samt Nationalmuseum.

FORM

SFV förvaltar fyror och fyrplatser längs Sveriges kuster. Några används av sjöfarten, andra är välbesökta turistmål.

Godnatt, N56°09' O15°36'

Fyren i det femhörniga fästningstornet Godnatt i Karlskronas skärgård är fortfarande i bruk. Tornet har två batterivåningar och en källarvåning. I varje plan fanns plats för åtta kanoner, men Godnatt kom ganska snart att användas enbart som fyrorn.

FOTO ÅKE E:SON LINDMAN

Rödkallens fyr N65°19' O22°22'

Ön Rödkallen ligger i yttersta havsbandet i Luleå skärgård. Fyren byggdes 1872 och är konstruerad av Gustav von Heidenstam. På ön finns flera märkliga stenlabyrinter, den största ligger strax intill den kulturminnesmärkta fyren.

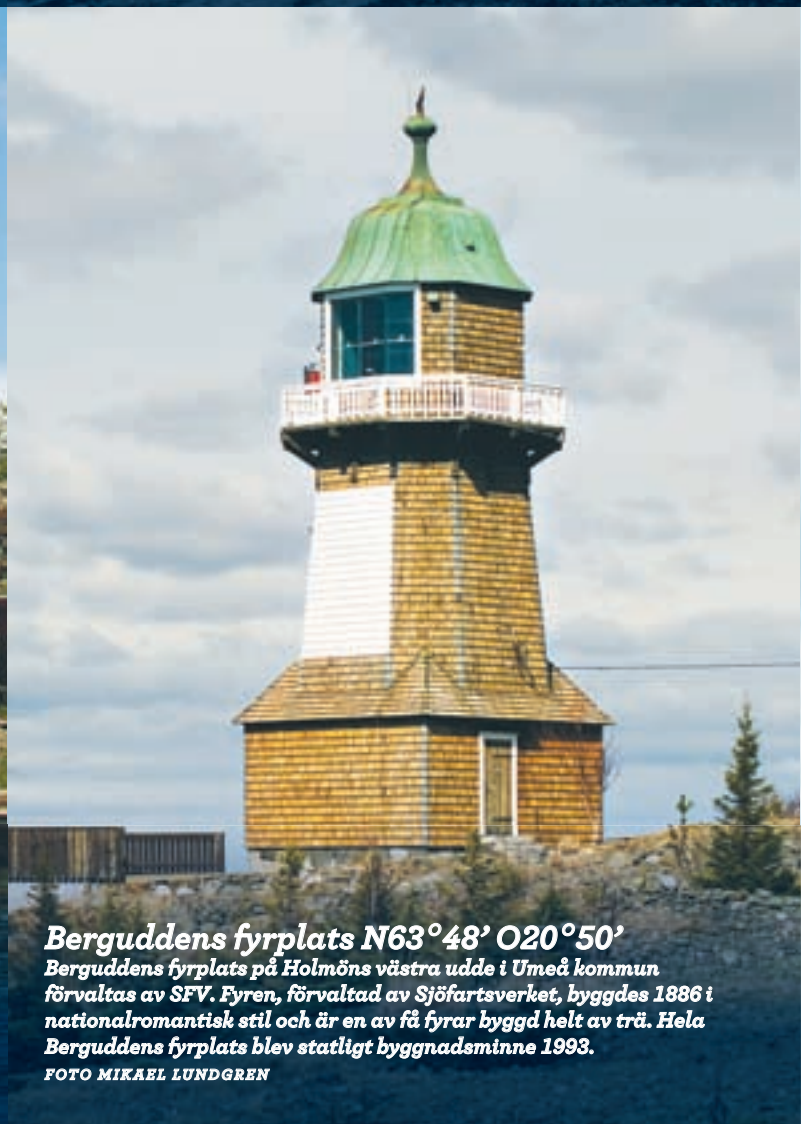
FOTO ERIK HOLMSTEDT

Hävringe Båk N58°36' O17°19'

Ett av svensk sjöfarts äldsta sjömärken är träbåken på ön Hävringe i Oxelösunds ytterskärgård. På långt håll syns den sexkantiga båken, krönt med klot och vimpel och byggd 1750–52. Hävringe Båk är den enda båken kvar i sitt slag.

FOTO ANNA WEBJÖRN

Berguddens fyrplats N63°48' O20°50'

Berguddens fyrplats på Holmöns västra udde i Umeå kommun förvaltas av SFV. Fyren, förvaltat av Sjöfartsverket, byggdes 1886 i nationalromantisk stil och är en av få fyror byggd helt av trä. Hela Berguddens fyrplats blev statligt byggnadsminne 1993.

FOTO MIKAEL LUNDGREN

Tylöns fyr N56°39' O12°43'

Tylön ligger strax utanför Tylösand i halland. Fyren uppfördes 1870 och utvecklades av Gustav von Heidenstam. Fyren är numera släckt och fungerar sedan 1968 som sjömärke. Ön och vattnet intill är naturreservat och fågelskyddsområde.

FOTO BERT LEANDERSSON

Häradsskär N58°09' O16°59'

Fyren på Häradsskär i Gryts skärgård byggdes 1863 och var den första i Sverige med roterande ljus. Den är en av elva svenska fyror ritade av Gustav von Heidenstam, varav tio ännu finns kvar. Häradsskärs fyr lyser fortfarande över Östersjöns farvatten.

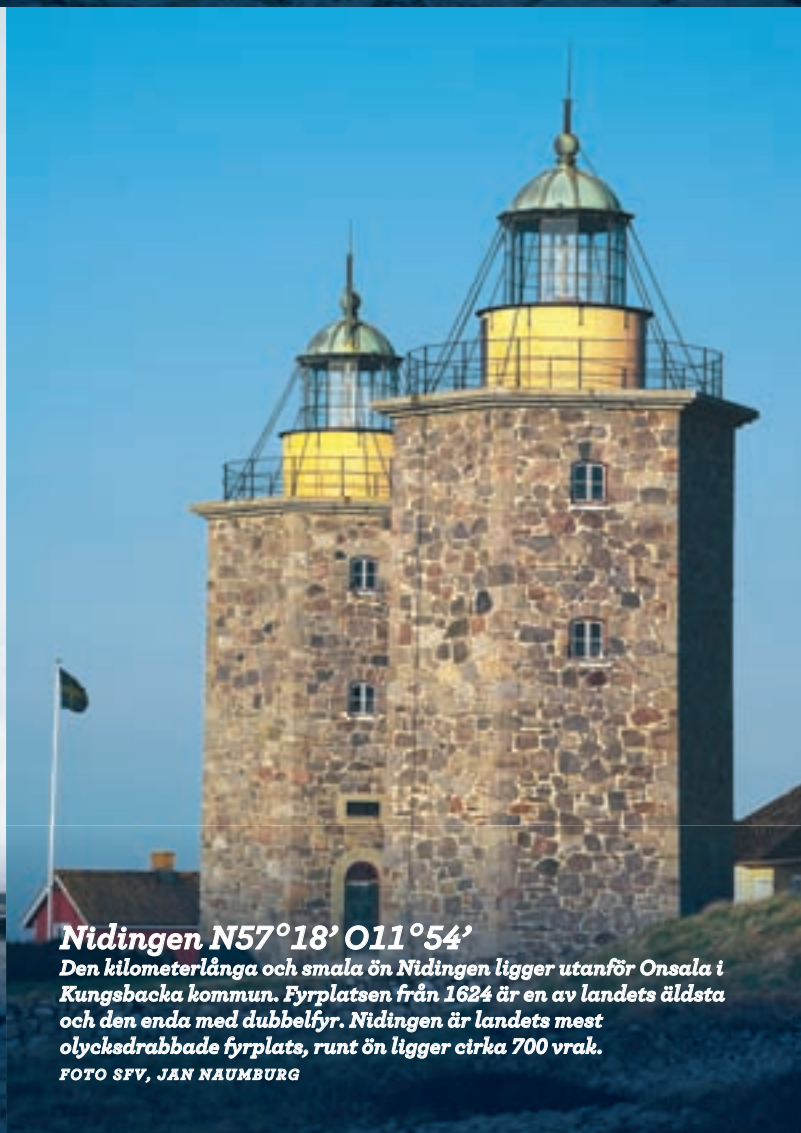
FOTO SFV, JAN NAUMBURG

Pater Noster N57°54' O11°28'

Pater Noster på Hammeskär ligger en mil utanför Marstrand. Fyren tändes 1868 och sköttes av personal som bodde på ön. Den släcktes 1977 och ersattes av kassunfyren Hätteberget. Efter upprustning i land sattes fyren åter på plats och tändes igen 2007.

FOTO BERT LEANDERSSON

Nidingen N57°18' O11°54'

Den kilometerlånga och smala ön Nidingen ligger utanför Onsala i Kungälv kommun. Fyrplatsen från 1624 är en av landets äldsta och den enda med dubbelfyr. Nidingen är landets mest olycksdrabbade fyrplats, runt ön ligger cirka 700 vrak.

FOTO SFV, JAN NAUMBURG

REKONSTRUERAT

Det råder febril aktivitet i en industrilokal strax utanför Åkersberga. En handfull personer går runt och beundrar ett nytillverkat trofékrön som inom kort ska pryda taket över huvudingången på Skoklosters slotts sjöside.

TEXT MIA FERNLUND BILD MELKER DAHLSTRAND

PÅ SKOHALVÖN I MÄLAREN, på vägen mellan Stockholm och Enköping, ligger Skoklosters slott. Greve Carl Gustaf Wrangel, fältherre i 30-åriga kriget, lät bygga slottet som bostad och monument över sig själv och sin familj. Det var stormaktstidens största privata byggföretag i Sverige och är i dag ett av världens främsta museer för 1600-talets kultur. Grunden till slottet började grävas 1654. Dess fasader var klara 1668.

Den östra delen som vetter mot Skofjärden stod klar först. Där har slottet sin huvudingång och enligt Erik Andréns avhandling 1948 om Skokloster sägs: *»Ovan gavelns täcklist ett trofékrön, skuret i ek och målat ockragult – ursprungligen snidat av Hebel 1657, senare helt eller delvis förnyat».*

Trofékrönet är en sammanställning av romerska vapen och krigssymboler och skulle visa Wrangels makt och framgång.

DET ÄR DETTA TROFÉKRÖN som nu har nytillverkats som en exakt kopia av originalet. Krönet har reparerats några gånger, senast på 1970-talet och innan dess någon gång under sent 1800-tal. Men nu är det för slitet för att repareras och har plockats ner i sin helhet och rekonstruerats av träkonservatorn och bildhuggaren Felix Ginzburg.

Trofékrön som liknar Skoklosters finns bland annat i Prag och på Riddarhuset i Stockholm. Det unika med Skoklosters trofékrön är att det är gjort i trä, alla andra kända krön är gjorda i sten.

– Den enda motsvarighet jag känner till är akterspeglarna på gamla örlogsfartyg som exempelvis regalskeppet Vasa, säger Per Nelander, Statens fastighetsverks förvaltare.

Anna Blomberg, slottsarkitekt för Skokloster, kommenterar Andréns

påstående om att det skulle vara *»helt eller delvis förnyat».*

– Såvitt vi vet kom Andréns inte närmare trofékrönet än i det nordöstra tornet. Kanske ansåg han att det var en omöjlighet att det skulle vara originalet som satt kvar. Vi kan inte säga om det är originalet eller en rekonstruktion, eftersom vi inte vet hur mycket ek åldras under hårda klimatförhållanden. Vissa delar gjorda i furu är helt klart sentida kompletteringar, men det kan mycket väl till största delen vara Markus Hebels original som vi nu har plockat ner och rekonstruerat. Däremot nytillverkades hjälmvisiret vid den stora restaureringen 1970 under Ove Hidemarks ledning, säger Anna Blomberg.

Den här dagen är första gången den nytillverkade ekskulpturen plockas samman till en helhet. Den är imponerande stor och väger mellan ett halvt och ett ton.

– Vi var tvungna att hitta en lokal som var stor nog att rymma hela trofékrönet. Det är nästan tio meter brett och fem meter högt och består totalt av ett femtiotal handsnidade delar, berättar Skoklosters förvaltare Per Nelander.

Liksom originalet är det tillverkat i massiv ek, den här gången från Roslagen. Felix Ginzburgs jobb har varit att kopiera alla befintliga delar och rekonstruera det som fattas. Han har använt de gamla delarna som förlagor och gjort exakta kopior, bit för bit. Vissa delar fattades men har rekonstruerats utifrån fotografier från 1938 och 1970.

EN DEL NYMODIGHETER tillkommer den här gången. I eken finns mycket frätande garvsyra, så kallad eklut. Därför används nu, förutom träplugg, bronsskruvar istället för de ursprungliga i järn.

– Brons är ett tidsenligt material som

*Felix Ginzburg har
för första gången satt
samman trofékrönet som
han rekonstruerat till
Skokloster slott.*

Med blymönja som grundfärg kommer trofékrönet att skyddas bättre från väder och vind.

till skillnad från järn inte reagerar kemiskt med eklut. Det använde vi även när portarna på Stockholms slott restaurerades, säger Felix Ginzburg.

En annan förändring är att använda distanser mellan träet och slottets murverk för att skapa en luftspalt så att fukt kan passera och torka ut.

– Originalen var otroligt fuktskadade på baksidan, trots de ugröpningar som gjorts för att fukten skulle passera.

Trä är ett levande material som kommer att röra sig över tiden, krympa eller svälla när träet blir fuktigt eller torkar.

– Det får man räkna med. Det mesta kommer att jämnas till vid målningen och resten kommer ändå inte att synas. Tänk på att avståndet till marken är 28 meter, säger Felix Ginzburg,

Arbetet med trofékrönet har pågått

sedan augusti 2006 och tagit drygt 3,5 år. Uppmonteringen samordnas med den takrenovering som pågår på Skokloster.

– Det gör att vi kan samutnyttja ställningen. Den är dyr att sätta upp och den ska fylla de mycket högt ställda säkerhetskrav som gäller för att kunna arbeta 28 meter upp i luften, säger Per Nelander.

Nu målas krönet med tre lager linoljafärg i guldockra enligt den färganalys som gjorts på originalet. För att stå emot väder och vind grundas det med blymönja. Vid analysen av färgen och när Felix Ginzburg har arbetat med originalen, har han lagt märke till att maskaronen i mitten på krönet skiljer sig från övriga delar.

– Den är annorlunda skuren än övriga delar och har helt andra ögon. Där fanns också spår av en brun färg som inte finns på övriga delar. Dessutom är det den enda del som är numrerad på baksidan.

Vad det beror på är det ingen som vet säkert. Kanske är det en gåva, en beställning eller ett krigsbyte? Kanske har ögonhålorna haft ögon av ett annat material? Kanske är det utifrån denna maskaron som resten av krönet har formats? Det förblir en gåta.

Vissa detaljer kommer inte att synas för betraktaren utan döljs under takplåten. På detta har Felix Ginzburg ett fyndigt svar:

– En biskop frågade den katalanske arkitekten Antoni Gaudi varför han jobbar med detaljer av spiror, som inte ska synas underifrån. Gaudi svarade:

»*Monsignor, änglarna ska titta på dem*«

Per Nelander

Skokloster – ett unikt barockslott

Skoklosters slott är ett unikt barockslott i Sverige och Europa med sitt historiska samband mellan byggnad och samlingar. Här finns föremål som befunnit sig på samma plats i över 300 år. De flesta av dessa är i gott skick, trots att byggnaden inte har några tekniska klimatanläggningar som annars är vanliga i museer. Byggnadens utformning och materialval har dessutom samverkat med föremålen på ett bra sätt.

Skoklosters slott är en symbol och startpunkt för vår tids restaureringssyn, som förespråkades av

förre slottsarkitekten Ove Hildemark. I kraftig motvind från 1960- och 1970-talens förespråkare för moderna material lyckades man här åstadkomma en varsam restaurering på byggnadens egna villkor. Det är jag som förvaltare i dag mycket tacksam för.

Underhållet sker fortlöpande och vi är noga med materialval och arbetar hantverksmässigt i de arbeten som görs. I dagsläget pågår omfattande arbeten på den speciella takkonstruktionen där vi tillverkar det timmer som ska inarbetas på ett hantverksmässigt sätt

med utvald träråvara som samverkar med den ursprungliga konstruktionen.

Framför mig ser jag ett alltmer akut behov av att förnya de gamla alléerna med träd som är planterade 1684, men nu är på upphällningen.

Slottet och dess verksamhet är intimt förknippade med varandra. Min ambition är att vårt goda samarbete med vår hyresgäst museimyndigheten LSH skall bestå och utvecklas.

Per Nelander, förvaltare Skoklosters slott.

LSH: museimyndighet för Livrustkammaren, Skokloster och Hallwylska museet

Lager för lager har
Felix Ginzburg mejslat
fram trofékrönets
detaljer med samma
typ av verktyg som
användes då det först
skapades i mitten av
1600-talet.

Felix Ginzburg är träkonservator och bildhuggare. Han anlitas ofta när gamla föremål och byggnader behöver omvårdnad.

TEXT MIA FERNLUND BILD MELKER DAHLSTRAND

Felix Ginzburgs första jobb för SFV var arbetet med att återskapa det Götiska rummet på Stockholms slott. Han har arbetat i flera mindre projekt för Drottningholms slott, men framförallt i det stora arbetet 2004 då fyra av portarna till Stockholms slott restaurerades.

– Det tog fyra år och omfattade fyra portar med åtta dörrblad och fyra dörröverstycken. Jag hade åtta praktikanter från Carl Malmsten Furniture Studies, precis som det brukade gå till på den tid när portarna tillverkades.

En konservator måste ha specialkunskaper om materials kemiska och fysiska nedbrytningsprocesser och vara väl bevandrad i konst- och kulturhistoria.

– Det är viktigt att kunna svensk historia, konsthistoria och historiska byggnader, men man får inte glömma rötterna i Grekland, Italien och Frankrike. De bästa hantverkarna kom därifrån och av de franska hantverkarna var det bara de som byggde Versailles som fick inbjudan att bygga Stockholms slott. Så även om Sverige ligger i Europas periferi så har vi ändå nära till den italienske arkitekten Bartolomeo Rastrellis skapelse Vinterpalatset i Sankt Petersburg, där man också använde sig av italienska och franska hantverkare.

FELIX GINZBURG gick en utbildning (för ungdomar) i Eremitaget i S:t Petersburg i Ryssland, ett av världens främsta konstmuseer. Han fick även sin högskoleutbildning i S:t Petersburg. Han hävdar att konservering är motsatsen till konstnärligt arbete.

– En konstnär skapar något nytt och gör egna tolkningar. Han skulle förmodligen vara en dålig konservator och vice versa. En konservator måste vara väldigt försiktig med att skapa något nytt och jobbar istället utifrån strikt vetenskapliga grunder.

Därför jobbar Felix Ginzburg aldrig

på fri hand. Han rekonstruerar oftast med originalet som förlaga. När originalet är ofullständigt, kompletterar han från en förlaga utifrån historiska källor och gör en modell i plastellin.

– Under tiden lär jag mig skaparens formspråk. Man kan känna igen en konstnärs sätt att skära i trä. Även en så vanlig detalj som ett lagerblad kan ha massor av varianter beroende på vem som har skapat det. Det är stor skillnad på ett lagerblad hugget av två samtida ornamentsbildhuggare som Pehr Ljung och Louis Masreliez.

FÖRUTOM JOBBET som konservator har Felix Ginzburg undervisat i 17 år på Carl Malmsten Furniture Studies vid Linköpings universitet. I Sverige utbildas konservatorer antingen där eller på Institutionen för kulturvård vid Göteborgs Universitet. Han undervisar också på Musikinstrumentakademien i Danderyd, där eleverna bygger gitarrer, fioler och pianon.

Den bästa utbildningen enligt Felix är spännande uppdrag. Han återkommer till portarna på Stockholms slott.

– Portarnas bildhuggeri och rokokostil är något alldeles speciellt. Jag är helt fascinerad av acanthusbladen. De är enkla men tydliga och spänstiga. Ju bättre bildhuggare, desto större volym och färre smådetaljer. Istället jobbar han med svårare former.

Det är ont om kunniga hantverkare i Sverige. Felix hävdar att det handlar om tillgång och efterfrågan och att staten spelar en viktig roll som beställare.

– Duktiga hantverkare behöver spännande jobb. På Skokloster har jag haft fyra praktikanter. En av dem är extremt duktig. Dyker det upp jobb inom konservering av bildhuggeri, så kommer det att skapas en ny generation av bildhuggare och konservatorer. Annars kommer de att fortsätta som möbelkonservatorer, juvelerare eller konstnärer. *

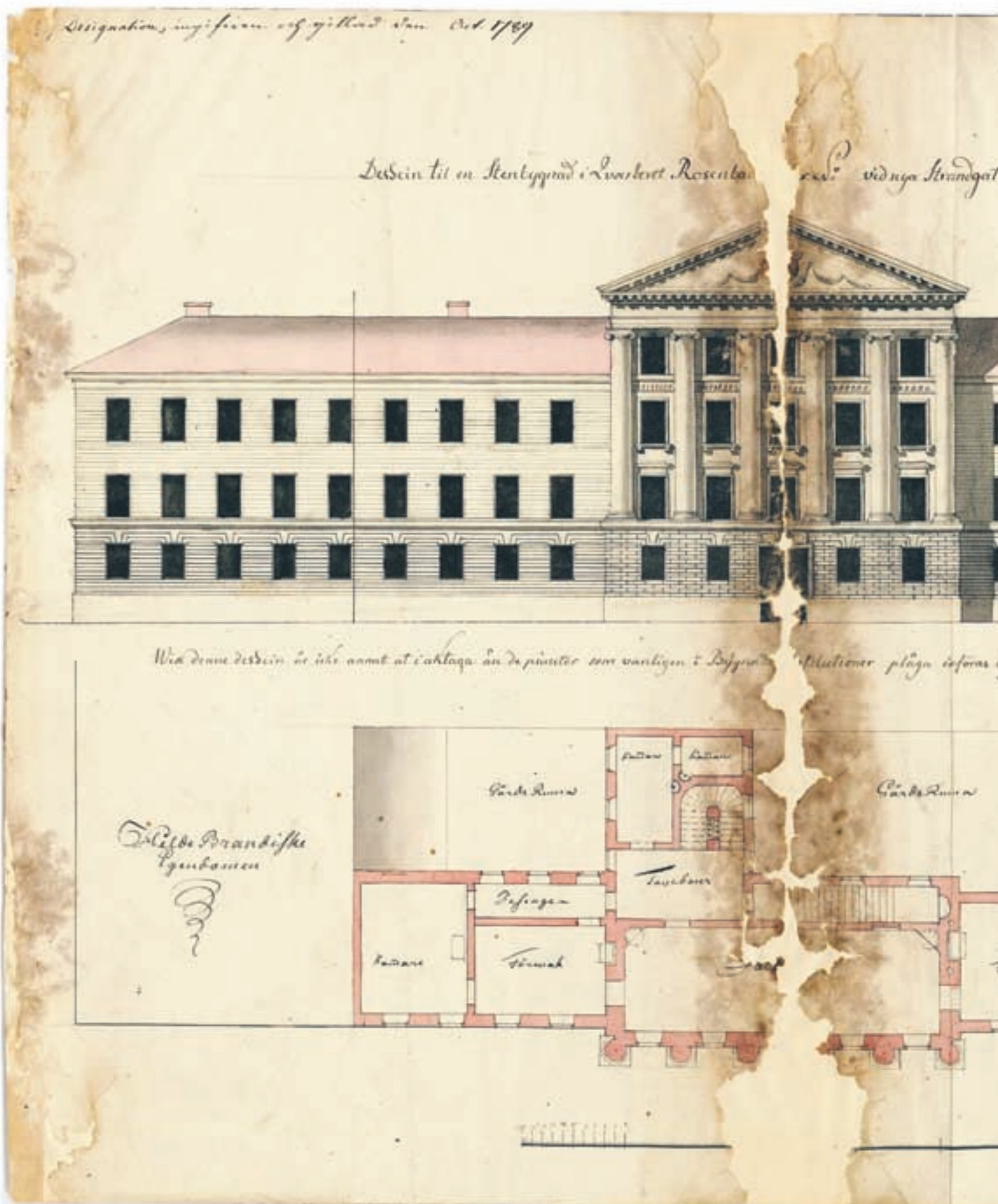

Träkonservern och bildhuggaren Fredrik Ginzburg är utbildad vid en av världens främsta konstmuseer i S:t Petersburg. Han anser att hans arbete är raka motsatsen till konstnärligt arbete.

RITNINGEN: BONDESKA PALATSET

Lennart Ploom på Stadsarkivet
hittade en vacker ritning och
berättar här historien om
Bondeska Palatset.

PALATSET UPPGÅNG OCH FALL

I hundra år kunde man se Bondeska Palatset i kvarteret Rosenbad, om man gick norrut över Helgeandsholmen och tittade snett åt vänster (en byggnad som inte ska förväxlas med Bondeska palatset bredvid Riddarhuset i Gamla stan).

Det var riksrådet Gustaf Bonde av Biörnö som på 1760-talet bytt till sig en tomt, där hans son Carl, även han riksråd men också riksmarskalk och president för Vasa hovrätt, kunde bygga ett palats för sig och sin familj. Uppdraget gick till slottsmurmästaren Johan Henrik Walmstedt. I oktober 1789 godkändes ritningen av stadsarkitekten Carl Henrik König.

Till vänster på ritningen, mellan femte och sjätte fönsteraxeln, finns ett streck som markerar var Bondes hus tar slut och var grannens, David Henrik Hildebrand, hus stod. Bonde ville att Hildebrand skulle bygga om sitt hus så att de båda husen var samkomponerade. Hildebrand gick med på det när det gällde fasadens utseende, men inte husets höjd.

Carl Bonde dog dock redan 1791 och när huset stod klart för inflyttning vid sekelskiftet var det hans änka och barn som flyttade in. Huvudansvaret togs av sonen, mönsterjordbrukaren Gustaf Trolle-Bonde. Han var en av sin tids främsta konstmecenater och konstsamlare. Trots att han blev blind 1826, fortsatte han köpa in konst till sin död 1855.

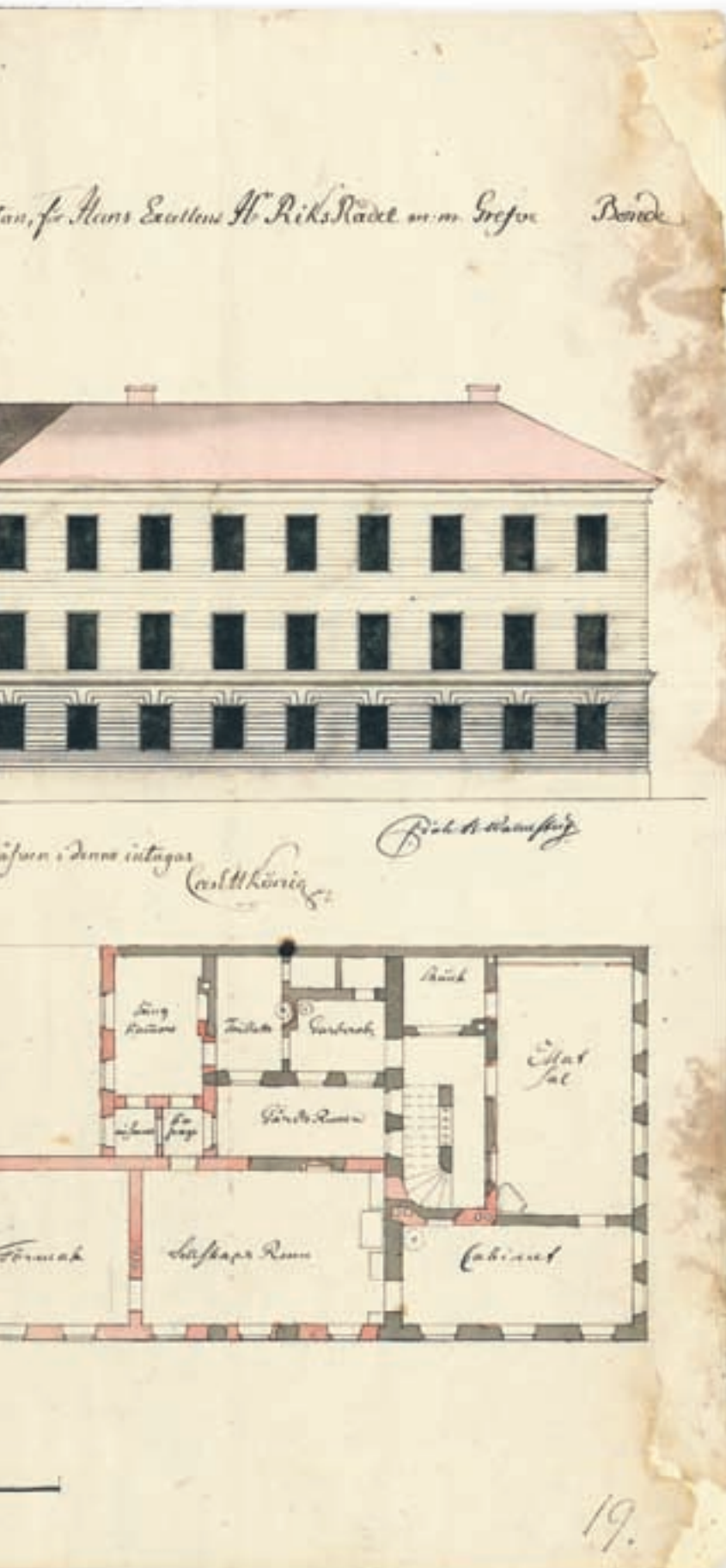
Delar av huset hyrdes dock hela tiden ut, bland annat till sällskapet »Societeten«. Den världsberömda svenska sångerskan Jenny Lind var inneboende hos tonsättaren Adolf Fredrik Lindblad från 1839 och ett par år framåt.

1898 revs huset för att 1902 ersättas av Ferdinand Bobergs byggnader för Nordiska Kreditbanken och centralpalatsen Rosenbad som i dag är en del av regeringskansliet.

LENNART PLOOM

1789 godkändes ritningen av stadsarkitekt König.
1791 dog Carl Bonde.
1798 var huset så gott som klart.
1814 renoverades hela huset.
1855 dog Gustaf Trolle-Bonde.
1898 revs Bondeska Palatset.

Källor: Ritningen: BN 1789:19, Stockholms stadsarkiv.
Ulf Sörenson »Rosenbad huset som spegel«, Borås 2001.
Ritningen finns tillsammans med ca 2 miljoner andra bygglovs-
ritningar från perioden 1713–1980 i Stockholms stadsarkiv.

EDENS KORS

TRÄDGÅRDENS HISTORIA

---

*Det började i den första trädgården på jorden,
Edens lustgård. Där sprang en vattenkälla
upp ur marken och förgrenade sig i fyra
floder som ett kors. I flera tusen år har
människan försökt att återskapa
paradiset, och än i dag ser vi
paradiskorset i våra parker
och trädgårdar.*

TEXT TINA RÅMAN FRILANSSKRIBENT

KÄLLOR: CHRISTINA OLSSON SFV

LENA LÖFGREN UPPSÅLL SFV

Den Gyllene Trädgården

AV STEN DUNÉR OCH

KATARINA DUNÉR

»Bilderna av ett paradiskors, med en källa i mitten och fyra floder som delar marken i fyra lika stora delar, blivit ett grundmotiv i Västerlandets trädgårdar«

Edens lustgård

UR I MOS 2:10

En flod rinner upp i Eden och bevattnar trädgården. Sedan delar den sig i fyra armar.

De fyra floderna utgör formen av ett kors, med källan i mitten. Enligt bibelns skapelseberättelse hette floderna Tigris, Eufkrat, Pichon och Gichon. Detta fyrflodsmotiv är ett tema som återkommer många gånger genom historien.

I Första Moseboken kan vi läsa om hur Gud först skapade himmel och jord. Sedan plante-

rade han en trädgård och därefter skapades människan. Edens lustgård blev den första trädgården och Adam den första trädgårdsmästaren.

Det finns olika teorier om den geografiska placeringen av Edens lustgård. En del väljer att tolka bibeln bokstavligt, andra mer symboliskt. Den mest vedertagna hypotesen är att den mytomspunna trädgården fanns på slättlandet mellan Mesopotamien och Kaukasien, där floderna Eufkrat och Tigris har sin källa. Professor Olof Rudbeck, som levde på 1600-talet, var dock övertygad om att Eden hade funnits i Sverige.

Sumererna berättar om paradisträdgården i skrifter redan 2000 år f.Kr. I fornnordisk mytologi omtalas också en slags paradisträdgård, här med fruktträd och blommor. Även Koranen talar om ett paradiset på jorden. Profeten Muhammeds uppenbarelsebok berättar om Edens lustgårdar.

Drömmen om det förlorade paradiset

Enligt bibeln förlorade vi det jordiska paradiset när Eva och Adam smakade på den förbjudna frukten, frestade och förledda av Ormen. Som straff fördrevs människorna från

Edens lustgård som stängdes för alltid. Vissa hävdar att Eden förstördes av syndafloden, andra att lustgården hade klarat sig undan och fortfarande finns på en ännu inte upptäckt plats. Exempelvis trodde Christoffer Columbus att han funnit Eden när han landsteg i Västindien år 1492.

Allt sedan Edens lustgård stängdes, har vi människor försökt att finna eller återskapa det paradiset som försvann.

Därför har bilden av ett paradiskors, med en källa i mitten och fyra floder som delar marken i fyra lika stora delar, blivit ett grundmotiv i Västerlandets trädgårdar i många århundraden. Men det är inte bara de kristna som har använt korsformen i sina trädgårdar – paradiskorset finns även inom andra kulturer. Tydliga exempel är Taj Mahal i Indien och Lejongården i spanska Alhambra.

Fredad plats i farlig natur

Under medeltiden ansågs naturen vara ond och farlig. Den ordnade trädgården hölls inhägnad för att stänga ute den okontrollerade naturen. Fredlösa människor och vilda djur skulle hindras från att ta sig in. Den anlagda, kontrollerade, trädgården var ett ideal, en motsats till den svärkontrollerade världen utanför.

Ordet gård betyder inhägnad. Odlingarna fördelades i olika gårdar: träden i trädgården, kål, ärtor och bönor i kålgården, humle i humlegården. I örtagården odlades blommor, kryddor och läkeörter.

Under medeltiden ökade kontakterna mellan Europas länder och med andra delar av världen. Trädgårdsstilar spreds över gränserna. Även om de inte avlöste varandra med en tydlig tidsgräns – utvecklingen var snarare en ständigt pågående process – så kan vi ändå tala om några strömningar och epoker som haft betydelse genom trädgårdarnas kulturhistoria, vissa med tydliga spår av paradiskorset, andra med mindre.

»Hortus Conclusus«

Under medeltiden hämtade de kristna klostren inspiration från arabernas trädgårdar, till exempel morernas anläggningar i Spanien; bassänger, kanaler och den nu så bekanta korsformen. Klostrens

trädgårdar lades i direkt anslutning till kyrkan. Kyrkorummets var den heligaste platsen och klosterträdgården nummer två. Den viktigaste delen i trädgården var örtagården, »Hortus Conclusus«. Även gräsmattor med promenadstigar, som gick i formen av ett kors, var viktiga inslag i klosterträdgården.

På 1100-talet byggdes de första cisterciensklostren i Sverige: Alvastra och Nydala. Senare tillkom klostren i Roma, Vadstena, Riddarholmen och Bäckaskog. Munkar och nunnor vid klostren var duktiga odlare och tog med sig kunskap och erfarenhet från sydligare länder. De sådde fröer och planterade

växter som de tog med sig från resor och fick i gåvor. De odlade rationellt och systematiskt: växter för att äta, krydda, bota och även att pryda med. Klostren var både kulturbärare och kulturspridare. Deras kunskaper om odling och införsel av nya växter i Sverige spred sig vidare ut i landet.

Klosterträdgårdens utformning, där korsformen gjordes till en kristen symbol, blev en gestaltningsförebild även för svenska trädgårdar, först i de högre samhällsklasserna på slott och herresäten och senare även hos enklare folk på gårdar och torp.

Men när Gustav Vasa drog in klostren till staten under reformationen år 1527, försvann även klosterträdgårdarna. I dag har vi inga bevarade eller rekonstruerade klosterträdgårdar kvar i landet.

Antikens ideal återupptäcks

Medeltiden övergår så småningom till renässans omkring 1500-talet.

Nu sätts individen i centrum.

Vetenskap och kultur blomstrar.

Italien är föregångslandet, så även inom trädgårdskonsten. De italienska arkitekterna ritade påkostade renässansvillor på bergssluttningarna utanför städerna.

Trädgården är en del av arkitekturen och betoningen ligger på symmetri och geometriska former; formklippta träd och buskar, grottor, vatten i alla dess former, utsmyckningar och skulpturer. Nu är trädgården till för njutning och prydnad. Den lilla eventuella nyttoodlingen förläggs i ett hörn, i skymundan. Från den italienska villaträdgården, ofta terrasserad i flera olika nivåer, skulle man kunna blicka ut över omgivningarna men inte kunna se in. Inhägnaden var därför viktig.

I Sverige slår renässansens trädgårdsideal igenom först kring sekelskiftet mellan 1500- och 1600-tal, omtalad som Vasarenässansen. Efter tidens smak och ideal byggde de trädgårdsintresserade Vasakungarna flera stora försvarsborgar och slottsanläggningar: Uppsala, Svartsjö, Gripsholm, Strömsholm och Linköpings slott. De lät också anställa och utbilda trädgårdsmästare för att sköta anläggningarna.

Hertig Karl, senare Karl IX, lät uppföra en praktfull renässanssträdgård vid Nyköpingshus, förmodligen starkt påverkad av Italien. Med vattenanläggningar och påfåglar försökte han återskapa ett paradiset, hela härligheten i en tydlig korsform. Allt förstördes i en brand år 1665.

På ön Ven, i Öresund mellan Sverige och Danmark, lät astronomen Tycho Brahe uppföra sitt kombinerade slott och observatorium Uranienborg år 1576. Hela anläggningen utformades i typisk renässansstil. Trädgården ramades in av höga murar och odlingarna delades in i geometriska kvarter. Byggnaden placerades i centrum och därifrån utgick fyra huvudgångar som delade in trädgården i fyra lika stora delar.

Uranienborgs huvudbyggnad är borta sedan länge, men under senare år har Statens fastighetsverk, i samarbete med Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp, arbetat med att åter skapa delar av den ursprungliga renässanssträdgården. Den i dag delvis rekonstruerade trädgården visar att paradiskorsset lever kvar som grundform.

Botaniska trädgårdar

Världens första botaniska trädgård anlades i Padova i Italien år 1545.

Tanken var att samla alla växter som gick att uppbringa på vår jord, som Gud gjorde när han skapade Edens trädgård. Det fanns förstas en strävan efter att återskapa paradiset och man trodde att man skulle komma

närmare Gud genom att lära sig allt om hans skapelser, allt som växte i naturen. Grundformen för trädgården i Padova är cirkeln. Men genom cirkeln (84 meter i diameter) går gångar i ett kors som avdelar marken i fyra kvarter. I centrum ligger en brunn. Vid denna tid kände man bara till fyra världsdelar (Australien upptäcktes senare) och den av korset uppdelade ytan innehåller växter sorterade efter världsdelarnas olika klimat.

I Sverige grundar professor Olof Rudbeck d.ä. en botanisk trädgård vid Uppsala universitet kring mitten av 1600-talet. Det var en akademiträdgård där man både forskade och undervisade elever. Under efterträdaren Carl von Linné får den botaniska trädgården och samlingarna stor internationell uppmärksamhet senare under 1700-talet. Trädgården kallas i dag Linnéträdgården. Under början av 1900-talet rekonstruerades trädgården efter Carl Hårlemans och Linnés grundplan och intentioner.

Mot slutet av 1700-talet växte samlingarna och verksamheten så att ytan i Linnéträdgården inte räckte till. Gustav III skänkte då stora delar av Uppsala slottsträdgård, en barockträdgård ritad av Hårleman, till universitetet för att anlägga en ny botanisk trädgård. Uppsala botaniska trädgård har sedan dess utvidgats i flera omgångar.

Naturen tuktas och tyglas

Både renässansen och barocken präglas av strikt symmetri och tuktade former, barocken än mer än sin föregångare. Man brukar likna renässansen vid en porlande bergsbäck. Vid barockens intågande blir bäcken en bred flod.

Det är de stora härskarnas tid. Frankrike är landet som alla kastar lystna blickar på. Slottsanläggningarna Vaux le Vicomte och Versailles utanför Paris, skapade av trädgårdsarkitekten Le Notre, blir förebilderna för trädgårdskonsten i Europas kungahus. Det är storskaligt och perfekt, en ren maktdemonstration där trädgårdar och parker blir ett uttryck för människans makt över naturen. Ju mer den tuktas, desto närmare paradiset ansågs man komma. Den vilda, otämjda naturen anses skrämmande och stängs ute. Byggnaderna får en central placering i anläggningarna. Landskapet formas i stora, strama planer, där fyrflodsmotivet fortfarande finns kvar i detaljerna.

I Sverige är det stormaktstid och Nicodemus Tessin d.ä. och d.y. är de stora arkitekterna bakom bland annat

»Gustav III skänkte stora delar av Uppsala slotts-trädgård, en barockträdgård ritad av Hårleman, till universitetet för att anlägga en ny botanisk trädgård«

Drottningholm och Strömsholms slott. Både far och son Tessin arbetar med Drottningholms barockpark. Barocken handlar mycket om teater och skådespel och så även här. Parken delas in i olika rum och får sin broderiparterr med buxbomsbroderier, vattenparterr och boskékvarter. Här råder geometri med siktaxlar, alléer och fontäner. Barockens trädgårdar handlade mycket om matematik. Om man jämför ett kopparstick ur Erik Dahlberghs Suecia Antiqua från slutet av 1600-talet med slottsparkens utseende i dag, kan man se att mycket av trädgårdens ursprungliga barocka huvuddrag lever kvar än i dag.

En lekfullare form

Övergången till rokoko innebar mjukare former och mindre skala. Det var en reaktion på den tidigare överdådiga och auktoritära epoken. Livet blev mer informellt och bekvämt.

Man började intressera sig mer för naturen, använde den som bakgrundskuliss. Naturen var inte längre lika skrämmande och farlig, men man höll den lite på distans.

Rokokon var främst en inredningsstil under 1700-talet, vilken präglades av organiska former, ljusa färger och asymmetriska mönster. Luftigt, lätt och lekfullt skulle det vara.

Kina slott i Drottningholmsparken är ett fint exempel på rokoko i Sverige. Intresset för Asien och Kina ökar under denna tid. Ostindiska kompaniets handelsresor gjorde att man fick upp ögonen för en »ny« kultur. Arkitekten Carl Fredrik Adelcrantz ritade den del av Drottningholmsparken som är närmast Kina slott på 1760-talet. Här kan man se en mjukare stil, med mindre och intimare trädgårdsrum. Voljärer – stora burar – med fåglar förstärkte den romantiska stämningen och kan ses som ett exempel på det ökande intresset för naturen. Korsformen är nu inte lika tydlig som tidigare.

Naturens intåg i parken

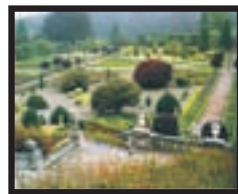
Under slutet av 1700-talet övergick rokokon till romantiken i Sverige. Den var en fortsatt reaktion mot den stränga och auktoritära barocken. Det var också en tid när kyrkans makt

var mindre dominant. Fyrflodsmotivet försvinner nu nästan helt i trädgårdskonsten. En helt ny trädgårdsstil utvecklas, utan synbar koppling till tidigare epoker. Det är nu naturen själv, ett pastoralt landskap, blir idealet. Naturen anses inte längre farlig och man ger sig ut på vandringar, i bergen och

i skogen. I trädgårdar och parker bjuder man in naturen och försöker anlägga så naturligt som möjligt i landskapsparker.

I Sverige är det frihetstid. Gustav III sitter på tronen och vurmar för kultur i alla dess former. Kungen låter anlägga Hagaparken som är ett välkänt exempel på den engelska parkstilen. Även Rosersbergs och Tullgarns slott får engelska parker. Växlande pastorala scenerier byggs upp, där besökaren leds på slingrande gångvägar över böljande gräsytor och genom lummiga trädgångar. Ljus och mörker, slutenhet och öppenhet används medvetet för att skapa överraskningar och kontraster. Kullar, dammar och kanaler anläggs. Exotiska och spännande lusthus, ruiner och andra byggnader placeras ut i parkerna som fond i slutet på siktgatorna.

Olika riktningar, flera stilar

Under slutet av 1800-talet utvecklas den romantiska parkstilen åt olika håll. I Tyskland skapas en stramare »tyskromantisk« parkstil och i England växer Arts and Crafts-rörelsen fram. I fantasifulla odlingar

ser man åter igen renässansens formklippta trädgårdar. Även inslag från medeltiden återkommer. Här återfinns rika blombårder, ett arv från det gamla Egypten. Andra utmärkande drag är murar och häckar samt även en vildare, friare del av trädgården. Växtvalet är ofta enklare och tåligare sorter än tidigare.

Arts and Crafts-rörelsen fann anhängare även i Sverige, exempelvis Karin och Carl Larsson på Sundborn och Emma Lundberg på Lidingö. Även den trädgårdsintresserade kronprinsessan Margareta anses ha påverkats och inspirerats av denna stil, vilket vi kan ana om vi besöker Sofiero slotts-trädgård i dag.

Precis som med mycket annat i samhället, har trädgårdsstilarna och inriktningarna blivit allt fler och byts allt snabbare. Pendeln slår vilt mellan den enkla, lantliga »cottage garden-stilen« och minimalistiska, moderna anläggningar. Men oavsett stil och miljö, kan vi fortfarande hitta fyrflodsmotivet i både större anläggningar och mindre, privata trädgårdar. Det kan vara en korsgång med en rundel eller med ett solur i mitten eller en liten uppdelad örtagård eller köksträdgård.

Dessa trädgårdar kan naturligtvis ha tillkommit av en slump eller tillfällighet. Det kan vara ett omedvetet val, helt utan religiöst motiv. Men de kan också vara sprungna ur en nedärvd och mycket gammal kultur som etsat sig fast i vårt undermedvetna. Den gamla bilden av paradiset lever kanske kvar – utan att vi är medvetna om det.

*Christina Olsson och Lena Löfgren
Uppsäll på Drottningholms slott, där
både slott och slottspark förvaltas av
Statens fastighetsverk.*

MELKER DAHLSTRAND

Väktarna av det gröna kulturarvet

Ibland ingår omgivningarna runt de hus och byggnader som SFV förvaltar. Christina Olsson, specialist landskap/park, och Lena Löfgren Uppsäll, slottsparkarkitekt vakar över våra gröna kulturskatter.

De är båda erfarna landskapsarkitekter och har arbetat på SFV under många år, i dag på Kulturarvsenheten. Deras främsta uppgift är att bistå fastighetsförvaltarna med råd kring kulturvärden i parker och trädgårdar. Det kan gälla bevarande, vård och utveckling av hela eller delar av områden.

Under en kylig vårpromenad på Drottningholm utanför Stockholm,

berättar Lena om jobbet med att successivt ersätta lindarna i de barockalléer vi vandrar genom:

– Det är ett stort projekt som började redan 1991 där vi har haft samarbete med många konsulter och experter från flera länder. Nya lindalléer, med samma sorts lindor som stått här sedan slutet av 1600-talet, är snart på plats och förhoppningsvis lever kulturarvet från Hedvig Eleonoras tid nu vidare i flera hundra år.

Det låter som ni har ett stort arbetsområde, med stora och små frågor?

LENA LÖFGREN UPPSÄLL: Ja, om

sanningen ska fram, knäar vi nog lite båda två just nu. Det är många frågor som hamnar på vårt bord. Men vi tycker det är ett fantastiskt roligt jobb och hämtar mycket energi ur arbetsglädjen.

CHRISTINA OLSSON: Vi har väl blivit något av parhästar inom vårt område. Det jobbiga är att dygnet bara har 24 timmar även under högsäsong som nu på våren/försommaren.

Vem jobbar ni för? Och hur ser en vanlig arbetsdag ut?

CHRISTINA: Ytterst är ju vår kund svenska folket. Det är för dem vi vårdar vårt gröna kulturarv. Men vår uppdragsgivare är oftast fastighetsförvaltarna. Det kan även vara andra inom SFV, bland annat vid remisser och yttranden kring frågor som exempelvis infrastruktur eller tillgänglighet.

LENA: Vårt arbete kan handla om olika projekt som till exempel vårdprogram, trädinventeringar och utredningar. Ibland gör vi konkreta program och planer och ibland upphandlar vi dem av andra experter.

Berätta om vad ni arbetar med just nu?

LENA: Högaktuellt just nu är förberedelserna inför sista etappen av förnyelsen av lindalléerna här i Drottningholm samt även trädvård och trädförnyelse inom Karlsborgs fästningsområde.

Båda dessa arbeten ska påbörjas i höst. CHRISTINA: I går var jag på Marieholm, före detta residenset i Mariestad. Vi håller på med ett spännande projekt, där vi diskuterar ett nytt besökscenter med en visningsträdgård på gården.

Berätta om en personlig favorit av SFV:s parker och trädgårdar.

LENA: Strömsholmsområdet är en ständig favorit, alltså hela området kring slottet och ridskolan. En annan, kanske mer okänd pärla, är Vanäs udde vid Karlsborgs fästning. Det är en engelsk park vid Vättern med en mycket speciell stämning av att vara vid världens ände.

CHRISTINA: Min favorit, om jag måste välja, är Tullgarns slottspark – på försommaren när ängsbräsman blommar! Då ligger ett skirt vit-rosa flor av miniatyrblommor över kullarna i engelska parken.

TINA RÅMAN

MER LIV I LUND

Universitetsplatsen i Lund ska göras mer levande och betydelsefull enligt ett förslag från Statens fastighetsverk tillsammans med Lunds universitet. Områdets intensiva utveckling har inneburit att universitetsplatsen med omgivning delvis förlorat sin roll som universitetets nav. Genom att öppna byggnaderna och flytta in mer publika verksamheter vill parterna tydligare utnyttja byggnaderna till det de var tänkta för – studenter, lärare och forskare.

KOM TILL RIDDARHOLMSDAGARNA

Den 12-13 juni arrangerar Statens fastighetsverk Riddarholmsdagarna. Besökarna får följa med in i en sagolik miljö med anor från 1200-talet. En föreställning kommer att sättas upp och besökarna får följa med in i klosterrum, smala gränder och mörka källarvalv. Dessutom öppnas några av de guldorn som bevarats på holmen sedan århundraden exklusivt för Riddarholmsdagarna. *Arrangemangen pågår mellan klockan 11-17 båda dagarna. Alla aktiviteter har fri entré.*

SHANXI CULTURAL HERITAGE PROMOTION CENTER

Vinn guidad visning av terrakottaarmén

I höst kommer det celebret besök till bergrummet under Skeppsholmskyrkan i Stockholm. Då visas en unik samling ur den förste kinesiske kejsaren Qin Shihuangs terrakottaarmé. Kulturvärden har biljetter till en guidad visning den 4 september kl 13.45. 14 personer som svarar rätt på frågan nedan kommer att få två biljetter till visningen. Ditt svar med namn och adress vill vi ha på ett vykort senast den 9 augusti. Adressen är: Kulturvärden, Statens fastighetsverk, Box 2263, 103 16 Stockholm

Frågan: Statens fastighetsverk förvaltar en sjundedel av Sveriges yta. Där finns till exempel kungsgårdar, skogar och öar, så kallade kronoholmar. Hur många öar rör det sig om?

svar 1: cirka 170 svar 2: cirka 1700 svar 3: cirka 17000

(Obs: Tävligen är inte öppen för anställda vid Statens fastighetsverk.)

LEJONETS KRÖN RESTAURERAS

En omfattande renovering av Skansen Lejonet i Göteborg har inletts. Statens fastighetsverk ska lägga om byggnadens tak samtidigt som lejonet på skansens krön restaureras och får en ny ytbehandling. Exakt hur lejonet kommer att se ut baseras på en avbildning från 1893 och de prover som SFV tar på lejonet. Det ursprungliga lejonet från 1692 var skuret i trä och överdraget med förgyllt bly. Det förstördes då skansen brann 1891 och ersattes av det nuvarande kopparlejonet.

JUBILEUMFIRANDE PÅ VOKSENÅSEN

Med anledning av att det har gått 50 år sedan Voksenåsen invigdes gjordes en jubileumsmarkering den 8 maj, genom flera seminarier om framtida svensk-norska samarbeten. Efter ett välkomsttal av landshövding Eva Eriksson, som är ordförande i Voksenåsen, intog flera namnkunniga deltagare scenen, som riksdagens talman Per Westerberg, ambassadör Michael Sahlin och norske utrikesministern Jonas Gahr Støre. Norge gav Voksenåsen till Sverige som tack för hjälp under andra världskriget.

Besök oss i sommar!

Sommarledigheten står för dörren med förväntningar om skön avkoppling, samvaro med familj och vänner, kanske en resa och säkert trevliga utflykter. Planera då en utflykt till något av våra många besöksmål på olika platser i Sverige – de är en viktig del av vårt gemensamma kulturarv. Ett kulturarv som vi på SFV är stolta över att vårda och utveckla. Ett kulturarv som vi hoppas att så många som möjligt besöker.

Besöksnäringen är i dag en betydande del av tjänstesektorn i Sverige. Den har alla förutsättningar att växa mer. Kulturupplevelser är en viktig del – som en ingrediens i valet av blandade upplevelser, eller som mål för turism och besök. De historiska miljöer SFV förvaltar är centrala för upplevelser av ett kulturarv som berättar om Sveriges utveckling. En tillgång som vi vill utveckla så att det blir mer tillgängligt, intresseväckande och lärande och med en utbyggd service på de stora besöksmålen. Om vi lyckas med detta bör det ge ett betydande regionalt och lokalt mervärde för besöksnäringen. Vi har redan ett antal samarbetsparter för denna utveckling, men välkomnar fler. Vi fortsätter också motivera staten att anslå medel för att främja denna utveckling, utöver de medel som anslås för drift, underhåll och istandsättningar av de historiska byggnaderna och parkerna. Det är förhållandevis små insatser som krävs för investeringar i ökad tillgänglighet och service. Kostnaderna för driften kan ofta bäras av samarbetsparter och besökare.

Debatten om utformningen av Stockholm har tagit ny fart, ackompanjerad av ett fortsatt meningsutbyte om höghus och andra komplement i stadsbilden hjälper eller stjälper upplevelsen av vår huvudstad.

SFV förvaltar en betydande del av den centrala staden med regeringskvartieren i Södra Klara, Centralposthuset på Vasagatan,

Riddarholmen, Kungliga slottet och ett fåtal historiska byggnader i Gamla stan, Operan, Dramaten, Skepps- och Kastellholmarna, Nationalmuseum, Kungliga biblioteket, hovstallet med mera. Till stor del är detta skyddade byggnader och byggnadsmiljöer. Men även här har skett och sker en förändring för att anpassa byggnaderna till ändrade verksamhetskrav. Var tid gör sin avvägning. Delar av Södra Klara omvandlades ganska hårdhänt för 30–40 år sedan. Moderna museet tillgodosågs med en nybyggnad på Skeppsholmen. Operabyggnadens framtid och behovet av en modernare operascen måste grundligt utredas. Nationalmuseets huvudbyggnad på Blasieholmen måste genomgå en grundlig renovering och få det klimat och den säkerhet som konstskatterna kräver. Förändringarna inom detta bestånd liksom stora delar av innerstaden kan inte avstanna, men måste övervägas noga.

De största ingreppen i det centrala stadsrummet har i modern tid inte kommit till genom ändrad bebyggelse, utan genom trafikleder som skär genom stadsbilden och lägger bullermattor och försämrar luften. Det var därför med stor lättnad (för vår omvårdnad om kulturarvet på

Riddarholmen) som planerna på ett tredje järnvägsspår ersattes med den planerade city-tunneln. En lättnad som nu följs av oro för att kort-siktiga intressen av forcing och kostnadsjakt skall medföra att arbetena leder till vibrationer i samband med sprängning som kan äventyra oersättliga värden i de gamla byggnaderna. Trafikverket har uttryckt förståelse för oron, men vi har ännu inte kommit överens om en plan för sprängningar och gränsvärden som minimerar riskerna för byggnaderna. City-tunneln är i sig ett fantastiskt projekt. Genomförs det med extra hänsyn till vår äldsta bebyggelse kan den bli ett föredöme för hänsynen till oersättliga kulturmiljöer.

THOMAS NORELL
Generaldirektör
Statens fastighetsverk

YIVA SUNDGREN

POSTTIDNING B

RETURADRESS Box 2263, 103 16 Stockholm

Prenumerera på Kulturvärden.

Mot en expeditions- och portoavgift på 140 kronor

får du fyra nummer av Kulturvärden.

Ring 08-696 70 00 och beställ din prenumeration.

ISTANBUL – KONSTANTINOPEL FOTOGRAF G. BERGGREN

28 maj - 19 september 2010

Fotografier av Guillaume Berggren som var verksam i Konstantinopel 1866-1920 och vars bilder fångat en mångkulturell kittel och framväxande modern stad där Öst möter Väst. I anslutning till utställningen visas även en presentation av Sveriges generalkonsulat i Istanbul, Sveriges äldsta utrikesfastighet, och den jordbävningsförstärkning som Statens fastighetsverk utfört i palatset under 2009-2010.

MEDELHAVSMUSEET

Fredsgatan 2, www.medelhavsmuseet.se